

Човекът и неговите ценности в творчеството на Никола Вапцаров

Вапцаровите понятия върху основните екзистенциални ценности – вяра, живот, труд, машина, романтика, човек, личен подвиг, родина, свят, изкуство, история, се утвърждават в полемична борба с властващите в живота и литературата представи. Сблъсъкът между собствените и чужди оценки се осъществява в поезията му най-често в диалогична форма – лирическият човек е разкрит в ситуация на спор с реален (дама, работник) или абстрактен (завод, история, живот) събеседник-опонент. Ето защо посочените основни екзистенции в неговата лирика имат двумерно представяне – вярата е разкрита и като отвлечен утопичен блян, и като мечта, базирана върху реалните човешки достижения (“Романтика”); трудът – и като примитивна борба за оцеляване, и като свободно творчество (“Завод”, “Не бойте се, деца”); машината – и като средство за експлоатация, и като символ на духовен прогрес (“Завод”, “Двубой”); човекът – и като духовен примитив (убиец, самоубиец), и като исторически съзидател; отечеството – и като земя-затвор, и като прекрасно безбрежно пространство (“Песни за родината”); изкуството – и като историческо знание, и като псевдоотражение на живота, и като неподправена истина за битието на онеправданите (“Кино”, “Рибарски живот”, “История”). Оборването на лъжливата представа се осъществява в процеса на духовното осъзнаване на Вапцаровия лирически човек (“Писмо”, “Завод”, “Двубой”). Той има няколко етапа: оскотяващо страдание-гневен борчески протест-готовност за саможертва в името на един коренно различен в своите ценности бъдещ свят.

Решаващ момент в този процес на себеосъзнаване е сдобиването с вяра – основен импулс за живот, неразрушимата духовна опора на личността. Изграждането на новите ценности в лириката на Вапцаров е резултат именно от намирането на вярата, с чиято помощ лирическият човек преосмисля изцяло своето тежко битие – извървява пътя от отчаянието до борбата за защита на своите нови ценности. Ето защо идейна доминанта на Вапцаровото творчество е вярата-броня.

Нейното утвърждаване като абсолютна свръхценност е проблемен център на първата творба от вапцаровата стихосбирка “Моторни песни”. Тя въвежда и очертава духовния облик на неговия лирически герой. Мотивът за вярата има диалектическо утвърждаване. В първата част героят обявява за своя свръхценност живота, в името на който е готов да изтърпи всякакви изпитания (“за него живота направил бих всичко”). В следващата част обаче той заявява, че има ценност по-голяма дори и от живота – вярата, без която би бил нищо. Става ясно, че нейното възможно похищение е по-страшна интервенция и от биологическата загуба на живота. Така текстът противопоставя драматично два мотива: за живота-свръхсмисъл и за

вярата-свърхценност. Финалът обаче изтрива очертаното противоречие, защото се оказва, че вярата на лирическият герой е насочена не към нещо друго, а към самия живот, но не настоящия, а бъдещия (“моята вяра, че утре животът ще бъде по-хубав, по-мъдър”). Така още първата творба на “Моторни песни” противопоставя двете противоположни екзистенции на Вапцаровата лирика – настоящия и бъдещия живот. Битието на лирическият герой е драматично духовно пътуване между тях – от отчаянието в миналата и настояща действителност към намирането на смисъла на съществуване.

Творби като “Писмо”, “Песен за човека”, “Завод”, “Двубой” и др. очертават най-синтезирано този път. Негово начало е страданието на онеправданата личност и общност. Индивидуалната трагическа участ разкриват стихотворенията “Писмо” и “Песен за човека”. В първата творба драмата на отчаянието е резултат от смазването на наивните младежки надежди за празнична среща с живота. Реалното битие на аз-а се отъждествява със затвор, в който той се изживява като заключено “в клетка животно”. Затворените пространства в поезията на Вапцаров са най-ярките метафори на човешката трагическа участ. В неговите бордеи (“клетки”, “машини зли”) се заражда духовното отчуждение на човека от живота-затвор. В тях лирическият герой формира примитивна реакция срещу злото, равна по степен на духовна поразимост с “гангрена” и “проказа”. Кулминацията на човешката деградация в “Писмо” се оказва загубването на естетическото чувство към красотите на живота (“простора пак бе син и необятен/на хоризонта пак полека-лека/се губеха платната всяка вечер/и мачтите изчезваха далеко/но ние бяхме ослепели вече”), което води до изгубване на “вярата в доброто и човека”, в “капана на живота”.

Стихотворението “Песен за човека” разкрива по-висока фаза на духовно поражение в резултат на жестокия натиск на света върху нравственото равновесие на низовия човек. В биологическата борба за оцеляване (“не стига ти хлеба”) героят губи нравствените си устои и стига до престъпление – отцеубийство. Според Вапцаров примитивната борба за насъщния в адската действителност стимулира разрушителни първични инстинкти у човека. Посочените две творби разкриват два трагически аспекта в духовната деградация на личността – естетическа и нравствена поразеност.

Стихотворението “Завод” разкрива ужасяващата човешка участ като общностна (работническа) съдба. Заводът (основен топос на Вапцаровата лирика) присъства като минимодер на адския живот. В него трудът е наказание-жестоката принуда. Работникът е осъден на примитивна борба за “парченце хлеб”, който се стреми да му отнеме животът, оприличен алегорично на “озъбено свирепо куче”. Затова животът “горчи като отрова” (“История”), затова е “разкапан”, “мръсен”, “зъл”, “скотски”.

Стихотворението “Двубой” разкрива една от характерните черти на пролетарската лирика – изживяване на общностната трагическа участ като лична драма. Първата част на творбата описва три типични трагически епизода от битието на низовата общност – съдбата на миньора, станал жертва на нечовешки трудови усилия; участта на лишения от нравствени опори самоубиец; престъпното деяние на деградирания братоубиец. Лирическият герой се отъждествява и с трите съдби на социални жертви (“това бях аз”), защото само познава и жестоките физически изпитания, които налага грозния живот, и чувството за пълно безмислие, и престъпните помисли в мигове на отчаяние. В идейния развой на “Двубой” обаче катастрофата на човека-жертва е представена като минал етап от личната и класова биография. Израз на това са следващите идентификации на аз-а с бореца на барикадата, с летеца-изпитател, с работника от Тексас, с хамалина от Алжир, с поета. Те бележат новото му социално самочувствие, което на финала прераства в смела прогноза, че двубоят с “разкапания озлобен живот” ще бъде напълно спечелен. Следователно лирическият герой на Вапцаров има амбивалентна природа – той може да се отъждествява и със самоубиеца, и с летеца-изпитател, т.е. със социалната жертва и с твореца на техническия прогрес. Това е способност да осъзнава себе си чрез разтваряне в съдбата на другите, т.е. умение да мисли себе си в първо лице множествено число и така да създава различни портрети (отрицателни или положителни) на духовното си пребиваване в другия. Това духовно срастване придобива в текста планетарни размери – “навред съм аз”. По този начин лирическият герой изживява едновременно и своята, и колективната реална окованост и духовна разкрепостеност.

Тази линия на осъзнаване е водеща и в стихотворението “писмо”. В него покрусата и омразата към живота-затвор не се превръща в застинало състояние на човешкия дух, а в революционен порив. Трансформацията на злобата в “една борба, която днес клокочи” е резултат от сдобиването с “новото”, което възпира героят да не пробие своя “слепоочник”, т.е. вярата. Следователно осъзнаването като духовно-психологически процес е резултат от цивилизоването и хуманизирането на злобата в градивна енергия. Именно тя мотивира желанието за вграждане на личния живот в революционните устремии на времето. Творбата доказва, че вярата не е константно понятие, а търпи развитие.

Аналогично духовно движение извършва и злодеят от “Песен за човека”. В пространството на затвора (а не в църквата) той намира друг тип духовна среда – антипод на нравствено изчерпани свят, която му възвръща духовните устои. И тук силата, трансформираща безнравственото в нравствено съзнание е вярата-прозрение, че “по иначе може” да бъде устроен бъдещият свят.

Двата противоположни образа – на настоящия и мечтания живот – събира в един текст стихотворението “Завод”. В пространството на света-затвор работниците формират ново социално самочувствие – те заживяват с решителната надежда, че ще изградят чрез борба един бъдещ завод на свободния труд – синоним на мечтания живот. Може да се обои, че Вапцаровата представа за екзистенция “свободен живот” се формира в жестокото страдание на лирическият човек, прерастващо в оскотяваща покруска. Тя обаче не се превръща в константно състояние, а прераства в прозрение, че онеправданият човек ще владее ценностите на утрешния свят.

Вапцаровата вяра в бъдещето има своите конкретни изражения (за разлика от поезията на Христо Смирненски). Основен елемент на представата за това бъдеще е свободният труд на утрешния духовно независим човек. В поетическата система на Вапцаров трудът е амбивалентен образ – видян е като потъпкано човешко достойнство (причина за оскотяване) и като свободно творчество. Втората визия е основен елемент от неомитологичния образ на света, изграден върху комунистическата утопия за бъдещо равенство (Вапцаров е комунист по убеждения). Бе посочено в стихотворението “завод”, че в старата система на трудови отношения човекът е роб на чужда воля. Това определя съдбата му на лишен от право да ползва богатата, които сам създава. Стихотворенията “Не бойте се деца” и “Сън” разкриват най-ясно този алтернативен образ на труда. В тях човекът на бъдещето не е жертва на експлоататорска трудова система, а неин господар. Стиховете “имам ли аз – то значи да има за теб, имаш ли ти – то значи да има безброя” маркират основния принцип на общественото разпределение, който според комунистическата доктрина ще властва в бъдещето – принципа на справедливото разпределение на богатата. Според “не бойте се деца” той може да се осъществи само в свят на абсолютно социално равенство, в който, освободен от експлоатация, човекът ще изпитва удоволствие от своето трудово битие (“ще пеем, когато работим”). Духовна опора на тази визия е вярата. Тя се оказва свръхсила в трагическото битие на лирическият герой, щом може да замени и компенсира жизнено необходимия за човека хляб (“ще ви нахраня с вяра”), т.е. път към духовно съхранение за гладните. Тази декларация доказва връзката на Вапцаровата лирика с християнската етична система – с категориите на вярата и чудото. Лирическият герой се стреми да повтори чудото – да нахрани с вяра гладните, но евангелските поетически пророчества за Възкресението, за Страшния съд, за Създването имат ново социално съдържание при Вапцаров. Образът на хляба – библейска митологема за насъщност, е важен елемент от вапцаровата представа за утрешния ден. Неговата липса в настоящия живот (“а днеска оскъден е хляба”) е знак не само за битова, но и за социална нищета; неговата достатъчна наличност в бъдещето е символ не само на материалното, но и на духовното благоденствие. Ето защо в поезията на Вапцаров образът на хляба оформя важен идеен диалог с представата за свободата. В стихотворението “Писмо” (от испанския цикъл) стихът “Хляб си имахме/Един/бе достатъчен за двама/Но за бъдещия син/ще ли да стигне” го представя като несвобода, социална мизерия, лишавашо младото същество от духовното право да очаква с радост раждането на детето. В стиха от същата творба “само хлябът ли ги сбира” обаче той е представен като недостатъчна свобода. Така творбата внушава, че свободата има по-висши цели от битовото

сдобиване с насъщния хляб. Във вапцаровата утопия за материалното и духовното равенство бъдещото общество е видяно като свят на хармония между достатъчния хляб и духовно-социалното равноправие между хората. Новият тип самоусещане на човека в труда конкретизира сънят на Фернандес в стихотворението “Сън”. “В завода лори ти си надзирател/и казва: днеска искам треста болта!/Добре Лори. Отбично мой приятел/и двамата се смееме доволни”. Формално погледнато, мечтаният завод на Фернандес има същата структура, както и стария завод на човешката експлоатация: “надзирателят” Лори е представител на контролиращото звено, а Фернандес – на изпълнителското. Разликата между двата типа заводи обаче е голяма: тя е в междуличностните взаимоотношения на надзирателя и изпълнителя – отношения на пълно социално доверие (“и двамата се смееме доволни”), а не на отчуждение. Според Вапцаровата идеология те са резултат от социално-икономическата им равнопоставеност в труда, която променя качеството и характера на самата надзорна ситуация.

Важен компонент от образа на свободния трудов живот е машината. Проблемът за ролята на техническите ценности в човешкото битие е актуална тема в модерната литература. Вапцаровата поезия пречупва по свой начин двете основни литературни трактовки за ролята на техническия прогрес – катастрофичната и хунаристичната. Във Вапцаровата поезия машината е видяна и като хуманистично явление.

В някои творби поетът актуализира катастрофичната теза чрез темата за греховете на индустриалното общество. водещ в тях е мотивът за непримиримата дезинтеграция между човека и машината, ръководени от чужда безнравствена воля. Вапцаровият човек – жертва на индустриалните ценности, живее във време на “бензинни пари, смрад, дим, масло, машини” (стихотворението “Епоха”); под “стоманена каска – небе”, в което летят “стоманени ята”. Трагизмът на тази епоха е представен като конфликт между достиженията на техническия прогрес и човешката нищета: “в небето – бетонни комини, в бордеите – призракен град”. Показателно е, че много често образът на света-затвор се препокрива с представана за завода на робския глад. Образът на реалния социален Апокалипсис – войната, във вапцаровата лирика също се гради от символите на техническия прогрес – оръжията за масово унищожение на човека (“в заводите “Круп” днес отливат гранати... пробиват картечни дула... за нас” – “Хроника”). Ето защо заводът – символ на техническата цивилизация е враждебно дехуманизирано пространство, което, както се посочи, отнема не само свободата, но застрашава и биологично живота (“дните –ръждявали гайки, затягат душите ни”).

Въпреки тези катастрофични картини идейният акцент на Вапцаровата поезия пада върху машината не като разрушител, а като градител на живота. Показателно е, че прераждането на новия човек е разкрито в творбите му като процес на преодоляване на отчуждението и изграждане на нов тип контакт – духовно средство между човек и

машина. По-конкретно трансформацията на лирическият герой от жертва в творец е проектирана в образа на пеещия мотор – труд от ръцете и сърцето на аз-а. Той символизира възобновеното единство между човека и техниката, т.е. между духовния и техническия прогрес. Лирическият герой извървява път от неприязън и отчуждение до срастване с машината чрез акта на творчеството, който във Вапцаровата поезия е едно от измеренията на представата за свобода. В резултат на това сближаване машината се превръща от антихуманно средство, предназначено да потиска човека, във високохуманно насочена сила. Така Вапцаровата поезия издига в култ образа на онравственостената машина – самолет, който “пръска дъжд от семена” и пеейки излъчва “труд и свобода”. Този образ е отрицание на бездуховния устрем на “стоманените ята”. Затова най-често човешкият прогрес се отъждествява с образа на летателната машина и летеца-първоизпитател (“Вяра”, “Двубой”, “Романтика”). Актът на летенето символизира не само интелектуалното, но и духовното извисяване на човека. Ето защо Вапцаровата поезия превръща машината в двигател на историята. Трудовият технически гений на човека обаче има смисъл, само когато е хуманистично насочен. Затова Вапцаровата машина е, от една страна, средство за хармонизиране на творческите човешки усилия със законите на природата, а от друга – средство за хуманизиране на бъдещия живот. Например в стихотворението “Ще строим завод” кръвта на работниците е представена като сила, която преминава в проводните мрежи и движи живота. Ето защо онравственостената машина в настоящето на модерната цивилизация се оказва един от източниците на Вапцаровата вяра. Това подчертава различието между Вапцаровата надежда за сътворението на земния рай и християнската доктрина. Вапцаровата утопие е лишена от мистицизъм и ирационалност – тя има винаги конкретен облик, защото се съгражда от реални земни образи (машина, завод, труд, работници), между които има пълно равенство и доверие. В този смисъл Вапцаровата вяра е опит да се рационализира иреалното.

Тази тенденция към логизация и опредметяване на вярата в човешкия прогрес разкрива стихотворението “Романтика”. Строфата “защо въздишат хората/по някаква романтика изстинал? Романтиката е сега в моторите/които пеят по небето синьо” противопоставя две представи за романтика – стара и нова. Старата се свързва с празните илюзорни копнежи по измислени светове, с асоциални блянове, характерни за поезията на символизма. На тях Вапцаров противопоставя копнежа по реалното, зримото, т.е. вярата не в далечно екзотичното, а в настоящето – моторите, конкретната опора на Вапцаровата вяра. Тази визия разкрива основна черта от поетиката на пролетарската поезия – поместването на бъдещето в настоящето. Следователно романтиката се отъждествява с една осъществена от човечеството социална мечта – създаването на одухотворен предметен свят на техническите достижения. Вапцаров схваща техническата ера за начало на нова цивилизация. Той свързва романтиката не само с машината, но и с борбата, чиято кулминация е себежертвата “да умреш... това е песен”. Тази героико-романтична позиция е пълно отрицание на християнския поведенчески идеал – жертвена пасивност.

Вапцаровата вяра е проектирана и в понятието на неговия лирически герой за духовната природа на човека. Защитата на неунищожимата му нравствена същност е проблемен център на стихотворението “Песен за човека”. Творбата има полемична постройка. В нея се сблъскват две гледища – мизантропичното и хуманистичното, защитавани съответно от една дама и от лирическият герой. Интересно е, че в основата на спора стоят два аргумента, които по същество са идентични – братоубийството и отцеубийството. Те обаче имат противоположна интерпретация. Разказът на дамата за безмисленото братоубийство се излага като факт – обобщение за примитивната аморална същност на човека, т.е. за животинската природа на патологично обременения със зло човешки род. Нейният разказ обаче е само прочетен и цитиран факт (“аз четох, че...”). Ето защо мнението ѝ звучи като теза-клише, т.е. като някаква масова и поради това повърхностна истина. Следователно дамата осмисля едностранчиво и незадълбочено проблема за тъмните бездни на човешкото подсъзнание. Нейният опонент използва контрааргумент също от патологията на съеждневието – разказ за още по-престъпно деяние – отцеубийство. Той обаче не е цитиран, а съпреживян. За разлика от дамата лирическият говорител търси социални причини за деянието. Според него човекът не е субект, а обект на злото, защото съдбата му е социално детерминирана, т.е. злото не е иманентна същност на човешкия дух, както твърди дамата. Основа на разказа за духовните преображения на отцеубиеца е тезата, че в грозна среда човек може да стигне до дъното на духовното падение, а в известна среда, възможна дори и в пространството на затвора, престъпникът може да “попадне на хора”, да пробуди нравствените си сили, да осъзнае греха и достойно да го изкупи. Текстът противопоставя две пространства за покаяние – черквата и затвора. В първото братоубиецът не успява да пречисти грешната си съвест; във второто, макар и мъчително трудно, осъденият изстрадва своето прераждане от “злодей” до извисена личност, трогнала пред бесилката с достойното си поведение дори и палачите. Сюжетната развръзка на вълнуващия разказ доказва, че грешният човек не е обременен патологически със зло, а жертва на несправедливия свят, който деформира и психиката, и моралното му поведение.

Процесът на “ставането на човек” има своите драматични фази: грехопадение-надмогване на злото чрез помощта на възродяваща нравствена сила-осъзнаване-достойно изкупление. Пътят на грехопадението е проектиран в стиховете: “не стигне ти хлеба”, т.е. изпадане в битова мизерия, “залитнеш от мъка”, т.е. потъване в отчаяние, “и стъпиш в погрешност на гнило”, т.е. липсващият хляб ражда покруса и води до животинско ниво на екзистенция (негов знак е отцеубийството). Така представена, драмата на престъпника доказва, че човек не може да бъде осмислян извън социалната си среда, т.е. че той е обречен на борба със съдбата (средата). В началото този двубой завършва трагично – “безоката, тежка” съдба отключва първичните му реакции, т.е. тласка го към проява на нагона. Пречупеният от живота “злодей”, “субект” обаче отхвърля оковите на “безоката съдба”. Процесът на себеразбирането и самоутвърждаването става възможен чрез намесата на преобразяващ нравствен фактор – другите, помогнали му да надмогне скотското в себе си. възловият момент на духовното обновление – сдобиването с вяра, че “утре животът

ще дойде по-хубав от песен” – показва, че човек няма веднъж зададена същност, т.е. че той е променяем. Духовните му превъплъщения са проектирани в образа на песента. В началото на осъзнаването неговото тихо запяване маркира етапа на равносметката.

В края на живота пред възето на смъртта песента на човека се превръща в химн на неизкоренимото нравствено начало – иманентна даденост на човешкия дух. Така творбата разкрива един от основните аспекти на Вапцаровата вяра – вярата в променящия се човек. Тя е проектирана във възгласа на звездите “Браво човек” – естетическа апология на личността в творчеството на поета. Той актуализира в българската литература популярната сентенция на светския писател Горки – “Човек – това звучи гордо”.

Това човешко възвеличаване обаче влиза в конфликт с Вапцаровото осмисляне на проблема за индивидуалния героизъм в историята, т.е. за ценността на личния живот, отдаден на революцията. Това противоречие с Вапцаровата апология на личността в “Песен за човека” очертава стихотворението “Предсмъртно”. Творбата е в драматична полемика и с традиционните в революционната ни поезия ценности – борбата, индивидуалния исторически принос и смисъла на себежертвата. Първият полемичен център – представата за борбата, очелтава началното двустиие. Стихът “борбата е безмилостно жестока” представя революционната схватка в традиционен монументален план – изключително по своята страховита величавост събитие. Вметнатият във втория стих израз “както казват” обаче дискретно разграничава лирическият герой от първата характеристика – тя се превръща в оценка на някакъв чужд авторитет. Ето защо началният патетичен изказ зазвучава с трагическа ирония. (В цялото си творчество Вапцаров представя революцията не като грандиозен празничен акт, а като белег на ежедневието.) Снизяването на героическия патос доутвърждава и декларацията “Аз паднах. Друг ще ме смени и толкоз... Какво тук значи някаква си личност!”. Разбира се, тук може да се открие традиционният поетически мотив за заменимостта на индивидуалния човешки живот в революцията и вечната революционна приемственост (Вазов – “не се гаси туй що не гасне”, Смирненски – “безумци всяка капка кръв ще бликне нови хиляди борци”, “Йохан”, Гео Милев – “безумци що значи смъртта на един”, “Септември”), но последвалото твърдение “разстрел и след разстрела – червеи” преобръща традиционния героически модел на българската поезия, чиято идейна основа е смисловата опозиция “смърт-безсмъртие”. Вместо певците, възпяващи “тоз, който не умира” (Ботев), застава образът на червея – символ на човешката тленност и нищожност. Така описаната човешка участ изгубва величавия си ореол – себежертвата се дегероизира. Характерна черта на Вапцаровата лирика е склонността да приравнява изключителни събития като обесване, разстрел до делника. Така снизени, те губят митологичния си ореол и се превръщат във факти от ежедневието. В много негови стихотворения човекът е видян не в романтичната си изключителност, а в принизената си множественост (“неизвестни хора”), дори нищожност (“като мухи сме мрели наесен”, “работехме като добитък”). Тази линия на обезличаване е нетипична за националната

литература, в която индивидуалният борец е издигнат в култ (Ботев поставя на пиедестал националния революционер, Вазов – възрожденския апостол, Славейков – твореца-избранник). В контекста на стихотворението “Предсмъртно” репликата “какво тук значи някаква си личност” звучи и с особена трагическа самоирония. Героят осъзнава железния закон на безмилостно жестоката борба, в която човекът е принуден да се отказва от себе си като обрича най-скъпото – живота си, т.е. като се себезаличава в името на една историческа необходимост, т.е. епичната борба заличава индивида – той не ѝ е необходим с индивидуалните си качества, а само като част от множеството.

Посочените идейни противоречия между “Предсмъртно” и поетическата традиция обаче се преодоляват в края на творбата. Финалното двустишие “но в бурята ще бъдем пак със тебе, народе мой, защото се обичаме” утвърждава не тленен, а безсмъртен статут на загиващия борец – незабравя в народната памет. Следователно животът на бореца е очертан на две равнища – временно (“аз паднах”) и вечно (“ще бъдем”). Срещу идеята за физическото и духовното заличаване на индивидуалния живот застава идеята за вечното битие на народния борец. Оказва се, че и в това стихотворение себежертвата не е принижена, а извисена.

Вапцаровата поезия утвърждава и нови понятия върху традиционната в българската лирика ценност – родината. То е положено от септемврийската литература, която трансформира идеализирания във възрожденската литература образ на отечеството, еднакво свят за всички българи. Най-драматично духовното отчуждение на народа от буржоазната идеология “отечество” отразява Гео-Милевата поема “Септември”. Пролетарската поезия от 30-те години на XX век (Вапцаров, Исаев, Радевски) разкрива на ново идейно ниво мотива за отчуждението на човека от родината, превърната в земя-затвор. Най-пряко този мотив разгръща Вапцаровото стихотворение “Земя”. Първата му част разкрива духовната пропаст между лирически аз и родната земя, назована “чужда” (“тази земя не е моя”, “земята не чувствам моя”). Родината е представена като безлично градско пространство, чийто централен топос е фабричният път, по който се движи отчаяно пролетарското множество в “рубашки”, лишено от перспектива за живот. Отечеството се представя като грозен свят, в който, осъден на безмислен труд, човек губи не само радостта си от живота, но и чувството си за родност. На тази трагическа национална представа втората част противопоставя съкровения спомемен образ на родината. Той е максимално естетизиран в изображението на безбрежната родна шир. Тук чувството на отчуждение прераства в усещане за духовна принадлежност към свидната земя. Финалът на текста изяснява основата на противоречието между реалния и споменния образ на родината. В него земята се описва като оградено пространство, в което властва чужд завоевател (“по Беласица телени мрежи”). Именно в тази земя-затвор се заражда трагическата алиенация на лирически човек не само от отечеството, но и от живота. Подобно на труда, машината, романтиката, и родината се оказва амбивалентен образ: земя-затвор и райски кът. Ето защо азът едновременно се дистанцира от отечеството и се слива с него. Основа на

тези различни позиции е чувството му за окованост или за свобода. Те определят раздвоението на представата за родното на съкровена и чужда в стихотворението “Имам си родина”. Тук обаче композиционният ред е обърнат (в сравнение със “Земя”) – първо е въведен спокойният родин пейзаж, а в следващите стихове идиличното съжителство на аза с родината се разрушава. Отчуждението е резултат от тревожна реална ситуация – около свидната родина на аза “дебне враг с ръката с парабел”. Тук темата за родината като неуютен дом, в която се руши патриотичното чувство на човека се преплита по-пряко с темата за свободата. От изповедта на аза става ясно, че първичното му чувство за близост с дома е разколебано от липсващите духовно-материални опори на човека (“Бих обичал, майко, бих обичал, но ми трябва свобода и хлеб”).

Представата за родното е част от общата Вапцарова визия за света, защото облика на озлочествената родина е само щрих от образа на поробения свят. Връзката между родината, човека и света разкрива цикълът “Песни за една страна”. В началната му творба “Испания” образът на чуждата страна се гради чрез противопоставянето на стара (отвлечена), фалшива и настояща (истинна) представа. Срещата на рицарската с революционната Испания е среща на историческата илюзия с историческата реалност. Героят се изживява като участник в жестоката политическа схватка, която водят испанските работници, т.е. отново общностната участ е изживяна като лична драма. Идеята за планетарното братско единство на работниците по света е проектирана в образа на течашата от жили в жили кръв. Тя е ярка метафора на пролетарското единство.

Вапцаровата поезия утвърждава не само нови социални, морални, философски и идеологически представи, но и нови естетически понятия за изкуството. В творби като “Ботев”, “Кино”, “Рибарски живот” и др. се противопоставят две представи за изкуство – фалшива и истинска. И тук собствената естетическа представа се утвърждава чрез оборване на чуждата. Особено синтезирано естетическият двубой представя стихотворението “Кино”. Водеща в творбата е темата за отражението на драматичния човешки живот в изкуството. Дават си сблъсък две представи: едната – фалшива, другата – истинна. Израз на първата е буржоазният филм. Той е сатирическа метафора на измислената, гримирана реалност, на ерзац-изкуството. Така киното се представя като машина за илюзии – знак за пълно бягство от суровата истина на живота. Ироничният преразказ на филма и драстичният риторически жест “Стига” са средства за отрицание на фалшивото изкуство. Вапцаров противопоставя на тези мелодрамични художествени визии, суровата действителност, истината в натура за живота. Героят не може да се идентифицира с фалшивите герои (“Къде съм аз?”) и дискредитира измислените филмови образи. Темата за фалша в изкуството разгръща и стихотворението “Рибарски живот”. Тук контрастът между суровия живот и романтичните представи е още по-голям. Яркото противопоставяне представят двете картини на живота – симулативната (псевдоромантичната) и действителната

(неподправена, сурово-реалистична). В стихотворението “Ботев” също е водеща темата за истината и неистината в изкуството. Вапцаров отново използва полемичния похват, за да защити принципите на реалистичното изкуство, което откликва на проблемите на трудовия човек.

Вапцаровата поезия утвърждава една уникална в българската литература поетика – това е поетиката на търсеното читателско съпричастие. Чрез непринуден тон Вапцаровият лирически герой се опитва да проникне в съзнанието на своя читател, да скъси чрез текста дистанциите между автор и възприемател, като превърне по този начин своя читател в съмишленик. Това се постига чрез една нова стилистика. Вапцаровата поезия завършва една художествена традиция, начената от септемврийските поети – доближаването на поетическия език до разговорния (Вапцаровите речевни интонации се одбилжават до стила на просторечието – в поезията му се срещат много битовизми, прозаизми, диалектизми, дори и вулгаризми). По този начин Вапцаров се доближава до речевия стил на работническата общност, който възпява в поезия си.

Този стилев подход на прозаизация на битието той използва и в изграждането на своето понятие за същността на историческото познание в стихотворението “История”. Тук също е водеща темата за неподправеността на истината. Диалогът на човека с историята е отново драматико-полемичен. Началното двустийше поставя въпроса за същността и смисъла на историческия спомен. Полемичната стратегия е позната – оборване на фалшива, неправдива представа за миналото, което дава сухата статистическа история. Тя е символ на псевдознание, защото е повърхностно достоверна. На нейния фалшив образ Вапцаров противопоставя реалната трагична картина на живота. Тя е средство за развенчаване на непълноценното историческо познание. Според лирическият човек първостепенна задача на историята е да вникне в простата човешка душа. Оказва се, че не само масовото изкуство, но и популярното историческо знание е псевдоотражение на живота. На лъжеисторията Вапцаров противопоставя деестетизирания образ на действителността. Той е разкрит в представата за зловещия човешки кръговрат. Стиховете “по синорите сме се раждали” – “като мухи сме мрели есен” очертават началната и финалната точка на едно животинско битиране. То според Вапцаров е неподправената истина за живота и миналото, което трябва да влезе в анализите на историята. Ето защо поетът не изисква от историята да възвеличи и героизира живота на онеправданата общност, а да изгради правдив разказ, от една страна, за стоицизма, а от друга – за непримиримостта с неправдите. Постепенно в хода на текста се рисува цялостната биография на класата. Раждането, тежкото битие и битовия конфликт вкъщи са знак за първоначалната пасивна житейска философия, а излизането от дома – знак за началото на ново, активно социално съществуване. Така срещу фалшиво историческо познание застава истинският разказ за драматизма на една жестока епоха.

Поставеният проблем за пренаписването на историята отразява жестоката съдба на невлезлия (обезсловения) факт в официалните летописи на миналото. Драматичният образ на скитащата се извън пространството на писаната история Истина за времето изразява в обобщен план липсващото доверие на аза към всички ценности, към всякакво знание, които гради чрез средствата на лъжана в общественото съзнание властващият несправедлив свят.

Творбата синтезира идейния макромодел на Вапцаровата лирика: “страдание-борба-себежертва”. Историческият разказ фиксира етапите от драматичното битие на лирическия герой и неговите социални събрата: убийствено страдание в действителността-затвор, трансформация на трагическото в борческо самоусещане, родило порива от себежертвата.

Представата за човека и неговите ценности в творчеството на Вапцаров се определят от каноните на утопията за равенството. Поетът поставя идеята за съграждането на нов свят, в който всички ще бъдат духовно и социално равни. Тези представи не са в завършена форма – лирическият герой е разкрит в процес на своето идейно-духовно съзряване, основа на което е зрялата вяра.